

Билјана Котевска

СВРТ КОН ЈАВНИТЕ ПОЛИТИКИ

Родот, историјата и историографијата: кон родово сензитивни политики за позиционирање на родовата еднаквост и родовата видливост како клучни приоритети за развојот на историографијата во Македонија

Извршно резиме

Свесноста за родот, за родовата еднаквост и за поврзаните односи на моќ во општеството не се дел од историјата и од историографијата. Жените, во македонската историографија генерално невидливи или гледани како неважни, се дел од фолклорот, секојдневието и обичноста, со што се и дел од историјата којшто вообичаено се смета за неважен. Тие се *аистториски* субјекти. Во овој краток осврт за јавни политики даваме аргументи против ваквото гледање и за позиционирање на родовата еднаквост и родовата видливост како клучни приоритети за развојот на историографијата во Македонија.

Иако законската рамка во Македонија дава добра основа за планирање и спроведување на политиките преку коишто ќе овозможи позиционирање на родовата еднаквост и родовата видливост како клучни приоритети за развојот на историографијата во Македонија, во овој осврт е јасно утврдено дека недостасуваат: (1) стратешки документи за наука и сериозен стратешки третман на библиотечната и архивската дејност, (2) интегрирање на родовата перспектива во стратешките документи за култура, (3) разработка на аспектите од значење за родовата еднаквост во врска со историографијата, преку конкретни активности и мерки во овие стратешки документи. Поради рудиментарниот стадиум на којшто се наоѓа третманот на родовата еднаквост општо во науката и во библиотечната и архивската дејност, а со тоа и во историографијата, даваме неколку препораки како главни насоки за започнување на делувањето во насока на позиционирање на родовата еднаквост и родовата видливост како клучни приоритети за развојот на историографијата во Македонија.

Препорачуваме:

- Спроведување на стратешките приоритети за родово сензитивно образование со земање предвид на отсуството и невидливоста на жените како клучен начин на манифестација на родовите стереотипи во историјата;
- Донесување стратегија за развој на науката и на научно-истражувачката дејност која ќе ја вклучи и историографијата и во која ќе биде целосно интегрирана родовата перспектива, вклучително и со интерсекциски преглед;
- Ревидирање на постојните стратешки документи со цел третирање на проблемот на родовата нееднаквост како системски проблем, вклучи-

телно и во врска со историографијата, и пошироко – во науката и во научно-истражувачката дејност и во архивската и библиотечната дејност;

- Доследно спроведување на законот за еднакви можности и на законот за спречување и заштита од дискриминација со цел спроведување на обврските на сите правни и физички лица;
- Изработка на целосна и длабинска студија на политики со која ќе се направи анализа за пречките и предизвиците за развој на историографијата и на дејностите тесно поврзани со неа, како што се библиотечната и архивската дејност.

Вовед

Борбата за видливост и фокус на родот е клучен дел од современите развивања во историографијата и е започната многу одамна. Отсуството на жените од историските книги на нашите простори е јасно нотирано пред скоро половина век. Лидија Склевицки уште во 70-тите и 80-тите години пишуваше дека во југословенските историски учебници има многу повеќе коњи отколку жени (Склевицки 1996). Ваквото отсуство продолжува и денес (види Котевска 2015), системско е и се прелева и во процесите на дигитализација на историското и на културното наследство, кај нас и во светот. Развојот на историографијата е тесно поврзан со развојот на архивската и библиотечната дејност, а тоа е поврзано и со развојот во образованието, но и со развојот на музејската, архивската и библиотечната дејност. Поради ова, вклученоста и видливоста на родот во историографијата е комплексен проблем за којшто е потребно системско решение кое, како што ќе покажеме овде, отсуствува.

Феминистките[1] се организираа за да пополнат дел од оваа празнина. На пример, идентификувајќи недостиг од библиотечен материјал – литература напишана од жени и феминистичка литература, во библиотеките во Македонија, минатава година во рамките на иницијативата „Сподели авторка“ активистки собираа донации и дистрибуираа книги во неколку библиотеки низ земјава (Смиевска 2021; Сподели авторка 2021). Од 2014 година, „Бори се женски!“ и „Прво па женско“ организираа неколку настани за генерирање и уредување на содржини на Википедија за познати жени кои направиле придонес во историскиот и општествениот живот во земјава, а со цел затворање на родовиот јаз на оваа слободна онлајн енциклопедија. (Бори се женски 2014). Слични акции се организираат и на глобално ниво. На пример, од 2017 година, Музејот на модерната уметност (MoMA) во Њујорк организира слични настани за затворање на родовиот јаз преку генерирање и уредување содржини на Википедија (MoMA 2020). Но, проблемот со отсуството на системски решенија останува.

Во овој краток осврт за јавни политики, врз основа на постоечки извори и податоци, ќе дадеме аргументи за позиционирање на родовата еднаквост и родовата видливост како клучни приоритети за развојот на историографијата во Македонија и за преземање активности и мерки во оваа насока. Тоа ќе го направиме преку (1) краток осврт на важноста на родот во историографијата, но и во клучно поврзаните архивска и библиотечна дејност, (2) осврт на домашната правна рамка и рамка за применети политики и (3) препораки.

Овој документ претставува краток осврт на значењето на прашањето во негов фокус – за политиките и обратно. Неговата

1 Редок пример на други актери кои се зафатиле со ова прашање е проектот „Родови перспективи низ историјата“ на Форумот Цивилен мировен сервис и на Асоцијација на наставници по историја на Македонија, којшто цели кон „деконструкцијата на родовите стереотипи, но и да отвори патеки за изучување на социјалната историја наспроти претежно милитаризираните и етноцентрични историски наративи“. (види Младеновски и Стаменковиќ 2020).

цел, пред сè, е да укаже зошто ова прашање е вредна тема за донесувачите на одлуки и за другите засегнати страни. Поради ова, документот се заснова врз постоечки податоци и извори што се достапни преку деск-истражување. Штом еднаш ќе се утврди дека ова прашање е препознаено како важно од донесувачите на одлуки, следен неопходен чекор ќе биде изработка на целосна и длабинска студија на политики, како што препорачуваме овде.

Иако примарно фокусиран врз историографијата, овој документ делумно се осврнува и на институциите што делуваат во архивската и библиотечната дејност бидејќи, иако имаат различни методи, надлежности и процедури за делување, тие се дел од клучните чинители кога станува збор за фокусот и видливоста на родот во историографијата. Дел од предизвиците се специфични за прашањето кое е во фокусот на овој документ – родовата еднаквост. На истите им се посветени препораките во овој документ. Дел од предизвиците се поврзани и произлегуваат од општите предизвици со кои се соочува историографијата, но и библиотечната и архивската дејност, од кои најголем дел произлегуваат од недостигот на материјали и човечки ресурси. Поради фокусот на овој документ – препознавање на отсуството и постигнување видливост на родот во историографијата – овие вторите не се во фокус на овој труд и треба да се предмет на подоцнежна, дополнителна анализа.

1. Проблем

1.1. Важноста на родот во историографијата и во библиотечната и архивската дејност

Во литературата е многу пишувано за општото отсуство на родова перспектива од историографијата, архивите и библиотеките (Мозли и Витли 2008; Хил, 2011; Де Јонг и Кевоц 2013; Делап 2016; Бирд 2017; Руиз 2018). Од таа литература знаеме дека

дури и одлуки што се чинат бенигни, како на пример колку и во кој дел ќе се архивира печатот, можат да имаат разорни ефекти врз можноста за изучување на родовата еднаквост низ вековите. Ова е така особено затоа што, во ситуација кога треба да се приоретизира што ќе се архивира а што не, вообичаено оној дел од историјата кој се смета дека не е вреден или, пак, е помалку вреден е токму оној каде што може да се најдат податоци за битисувањето на жените (Мозли и Витли, 2008). Ваквите одлуки вообичаено се носат во повисоките политички кругови, каде што жените традиционално немаат пристап. Со ова, не само што се негира можноста на жените за активно вклучување во одлуки што се однесуваат на нив, спротивно на демократскиот принцип на партиципативност, туку се вкоренува уште подлабоко одгоре диктираниот пристап којшто резултира со сеприсутност на (конструкцијата за) „моќните мажи“ (Мозли и Витли 2008).

Историјата го обликува разбирањето за тоа кој бил сметан/се смета за човек и чиј живот е вреден да се запише и да се документира. Историјата која ја знаеме денес, а која е нецелосна бидејќи ѝ недостига 50 % од популацијата, нè учи дека животите на жените не се вредни. Ваквото бришење на жените е продолжување на опресијата на која жените биле изложени со векови. Жените се сметаат за „обичните“ (анг. “the ordinary”, Мозли и Витли 2008), „секојдневните“, па со самото тоа се смета и дека жените не се вредна или се помалку вредна тема за историографијата[2]. Бидејќи и традиционално ваков бил третманот на сознанијата за/од/на жените, женскиот живот и улогата на жените во историските процеси, тие се најчесто дел од усната историја. Со ова, проблемите на усната историја како извор од значење за историографијата, но и за архивите и библиотеките[3], стануваат проблем од значење за прашањето во фокус овде.

2 Независно од постоењето на социјалната историја како гранка.

3 Авторите/-ките досега објавувале искуства и податоци за предизвиците во работата со оралните извори и архивите (види Мирчевска 2019).

Воспоставените традиционални принципи, методи и структури за работа, метастазирани до најситните пори, како на пример разбирањето термини како „веродостојни“, „проверливи“ и слично, се плод на општеството во кое живееме и со тоа, самите по себе, се исклучувачки спрема жените и ја репродуцираат матрицата на етнички доминантните хетеронормативни машки вредности, според која сè што прават жените е од помала вредност. Ова ја вклучува и работата која ја вршат жените во овие институции, со што се одобрува и често присутната хоризонтална сегрегација. Во ваков систем, заглушувачкото отсуство на жените е главниот индикатор за постоењето на проблемот на којшто е посветен овој документ.

Родовата перспектива е клучна и за надминување на лажниот универзализам (Склевицки 1996) што го продуцира историографијата со „родово слепило“. Преку вклучување на родовата перспектива можеме да им пристапиме различно на постојните извори, на нов начин (Лернер 1979, 10–14), но и да ги „деконструираме традиционалните гледишта кон женскиот субјект и да го реконструираме од анонимноста во историјата“ (Бус 2011, 2). Ова е клучен чекор со цел да се запознае македонското искуство и битисување во целост, но и за истото да се разграничи и/или да влезе во дијалог со она на другите земји со коишто имаме слична или споделена историја. Иако сè повеќе се продуцира знаење и литература за женското прашање низ историјата во другите поранешни југословенски републики (види Бонфиглиоли 2008; Lóránd 2018), тоа не е случај со Македонија. Така, нашата историографија не може да влезе рамноправно со сопствени сознанија во дијалогот којшто се одвива во моментов. Поради ова, првичен чекор е идентификување и именување на проблемот.

1.2. Родовата еднаквост, историографијата и домашното право и политики

1.2.1. Родот во законската рамка

Законската рамка од интерес овде е одредена во неколку закони. Некои се важни за институционалната рамка, а некои за материјалната. Но, и во едните и во другите отсуствува родова перспектива и посебна грижа за почитување на родовата еднаквост. Законот за еднакви можности на жените и на мажите ги обврзува овие институции да работат врз остварувањето, унапредувањето и промовирањето на родовата еднаквост во нивното делување. Оттука произлегуваат и препораките што ги вклучуваме на крајот од овој документ, кон овие клучни институции и кон други релевантни чинители. Како клучни институции за ова прашање се издвојуваат Министерството за образование и наука, Министерството за култура, Институтот за национална историја, Државниот архив на Република Северна Македонија и Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

Според законот за организација и работа на органите на државната управа, две министерства се клучни за ова прашање[4]. Министерството за образование и наука е надлежно, помеѓу другото, и за „воспитанието и образованието од сите видови и степени; организацијата, финансирањето, развојот и унапредувањето на воспитанието, образованието и науката“ (Закон за организација и работа на органите на државната управа, чл.23). Министерството за култура е надлежно, помеѓу другото, и за „следењето, анализирањето и предлагањето акти и мерки за развој и унапредување на културата; организацијата, финансирањето и развојот на мрежата на националните установи и финансирањето програми и проекти од национален интерес во

4 Поради неговата надлежност во врска со родовата еднаквост, важно е и Министерството за труд и социјална политика. Но, неговата улога за целите на овој документ е споредна, па затоа не е посебно издвоено овде.

оваа област; заштитата на културното богатство; издавачката, ...библиотечната, архивската... дејност; ...споменичкото одбележување на настани и истакнати личности од национален интерес“ (Исто, чл. 26).

Според законот за научно-истражувачката дејност, Институтот за национална историја, како јавна научна установа, е „самостојна научна установа, основана со одлука на Владата на Република Македонија, која врши дејност од висок стратешки и национален интерес за Република Македонија“ (Закон за научно-истражувачката дејност, чл.2(8)). Дел од целите на истиот овој закон е и „еднаквост на жените во науката“, но и „континуирано унапредување на научно-истражувачката дејност; заемна поврзаност на науката и образованието; координација на субјектите за вршење на научно-истражувачката дејност; ... унапредување на користењето на резултатите од истражувањата“ (Исто, чл. 4). Конкурентноста и еднаквоста на можностите е едно од начелата врз кои почива научно-истражувачката дејност во Македонија (Исто, чл.3).

Чувањето и заштитата на архивската граѓа, средувањето и обработката на граѓата и архивските истражувања се надлежност на Државниот архив на Република Северна Македонија (Закон за организација и работа на органите на државната управа, чл. 34). За разлика од претходната дејност, за архивската дејност начелото на еднаквост е експлицитно утврдено со општиот закон само во врска со користењето на јавниот архивски материјал (Закон за архивски материјал, чл.42(1)).

Националната библиотека, Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје, пак, е основана со цел „развој на библиотечната дејност, културата, науката и образованието, како и за задоволување на информациските потреби на библиотечната дејност“ (Закон за библиотеките,

чл.7(2)) и извршува посебни должности[5], но и должности како и сите други библиотеки[6]. Принципот на еднаквост и недискриминација не е дел од матичниот закон за оваа институција.

5 „1) ја проучува состојбата и условите за развој на библиотечната мрежа, организацијата и унапредувањето на библиотечната дејност и дава стручни мислења и предлози; 2) ја координира работата на библиотеките во Република Северна Македонија; 3) собира, обработува, чува и овозможува пристап до библиотечниот материјал што се однесува на Македонија напишан на македонски јазик или е од автори од Република Северна Македонија, објавен каде било во светот; 4) им укажува потребна стручна помош на библиотеките во Република Северна Македонија; 5) дава иницијативи за донесување на прописи и мерки за унапредување на библиотечната дејност и стручно усовршување на библиотечен кадар и донесува акти од своја надлежност; 6) изработува и објавува тековна библиографија на Република Северна Македонија, библиографија Македоника, како и разни видови ретроспективни и специјални библиографии; 7) подготвува упатства за стручна обработка и чување на родокрајниот библиотечен материјал од национално значење; 8) врши континуирано образование на библиотекарите во Република Северна Македонија; 9) организира соработка меѓу библиотеките, особено во набавувањето, стручната обработка, позајмувањето и размената на библиотечниот материјал; ... 12) го утврдува постоењето услови за посебна заштита на странски библиотечен материјал, кога за негово изложување како експонат се дава осигурување; ... 14) врши функција на Центар на библиотечно- информацискиот систем во Република Северна Македонија, го организира и го координира поврзувањето и работењето на библиотеките во библиотечно-информацискиот систем и активностите во системот на заемна каталогизација; 15) предлага донесување на прописи за техничко- заштитните мерки за чување и одржување на библиотечниот материјал; 16) води централни каталози на библиотечниот материјал; ... 20) утврдува критериуми за отпишување на библиотечниот материјал; ... 22) води информациски систем на научно-истражувачката дејност во Република Северна Македонија; 23) вклучува списанија од Република Северна Македонија во странски информациски сервиси и индексатори на списанија со слободен пристап; ... 25) организира, координира и врши дигитализација на библиотечни материјали и библиотечни добра според меѓународни и национални стандарди, критериуми и технологија.“ Види Закон за библиотеките, 66/2004; 89/2008; 116/2010; 51/2011; 88/2015; 152/2015; 39/2016; 122/2021; чл.18.

6 „1) набавуваат, истражуваат, собираат, стручно обработуваат и проучуваат, заштитуваат, чуваат, објавуваат, информираат, презентираат и даваат на користење библиотечен материјал; 2) го промовираат и го афирмираат библиотечниот фонд на Република Северна Македонија, преку изложби, предавања, литературни читања, семинари и курсеви, прикажување на филмови и други форми на дејствување; 3) обезбедуваат услови за користење и за научно и стручно проучување на библиотечниот фонд; 4) издаваат стручни публикации, каталози, водичи и друг информативен материјал; 5) водат влезна евиденција, инвентарна книга, основен каталог и друг вид евиденција и документација; 6) одржуваат библиотечни картотеки, каталози и бази на податоци; 7) вршат стручна обработка и чување на родокрајниот библиотечен материјал од локално значење; 8) вршат библиографско-информациска и документациска дејност; ... 10) учествуваат во библиотечно-информацискиот систем и одржувањето на библиографската база на податоци; 11) вршат дигитализација на библиотечниот материјал; 12) учествуваат во одржувањето на националната заемна библиографска база на централните каталози и бази на податоци“. Извор: Закон за библиотеките, 66/2004; 89/2008; 116/2010; 51/2011; 88/2015; 152/2015; 39/2016; 122/2021; чл.16.

Од овој краток преглед е јасно дека родовата еднаквост и родовата перспектива не се утврдени ниту како цел, ниту како приоритет во најголем дел од законите врз коишто почива работата на клучните институции. Но, ова не значи и отсуство на законски обврски во врска со родовата еднаквост. Напротив. Законот за еднакви можности на жените и мажите, како *lex specialis*, се однесува и на овие дејности. Па, така, принципите и алатките утврдени во овој закон се од значење и за историјата во научната и образовната дејност, но и за архивската и библиотечната дејност.

Според Законот за еднакви можности на жените и мажите, којшто цели кон „воспоставување на еднаквите можности на жените и мажите во политичката, економската, социјалната, образовната, културната, здравствената, граѓанската и која било друга област од општествениот живот“ (Закон за еднакви можности на жените и мажите, чл.2(1)), сите погоре наведени институции имаат обврска истиот да го спроведуваат (Исто, чл. 3). Со тоа, тие треба да ги спроведуваат основните мерки предвидени со овој закон, во кои спаѓа и воведувањето „системско вклучување на еднаквите можности на жените и мажите во процесот на креирање, спроведување и следење на политиките и буџетите во посебните општествени области вклучувајќи го извршувањето на функциите и надлежностите на субјектите од јавниот и приватниот сектор.“ (Исто чл. 5 (3)). Основните мерки се и мерките за обезбедување еднакви можности на жените и мажите во образованието и стручното усовршување. Во врска со ова, законот утврдува дека: „Органите на државната управа надлежни за работите од областа на образованието и трудот, установите кои вршат едукација и професионална обука се должни да вршат редовна анализа на содржините на наставните планови, програми и учебниците од аспект на унапредување на еднаквите можности на жените и мажите“ (Исто чл. 6 (4)). Покрај ова, законот предвидува и „отстранување на предрасудите и стереотипите во врска со воспоставување на

еднаквите можности“ од програмите, учебниците и училишните помагала и педагошките и андрагошките методи (Исто чл. 6 (3)). Овие институции исто така се обврзани да преземаат и посебни мерки „со цел да се надмине постоечката неповолна општествена положба на жените и мажите, а која е резултат на систематска дискриминација или структурна родова нееднаквост произлезена од историски и социокултурни околности“ (Исто чл. 7), а кои вклучуваат и „програмски мерки“ како „мерки кои се насочени кон подигнување на свеста, организирање активности и изработка и спроведување на акциони планови за поттикнување и унапредување на еднакви можности“ (Исто чл.7). Дополнително, според Законот за спречување и заштита од дискриминација, „сите државни органи, органи на единиците на локалната самоуправа, правни лица со јавни овластувања и сите други правни и физички лица ... имаат обврска да преземаат мерки или дејства за промоција и унапредување на еднаквоста и превенција од дискриминација“ (Закон за спречување и заштита од дискриминација, чл. 3 (2, 3)).

Од ова, јасно произлегува дека сите идентификувани институции со надлежности за адресирање на системскиот проблем со исклученоста и невидливоста на родот во историографијата имаат законска обврска да работат врз неговото решавање. Покрај ова, решавањето на овој проблем е дел и од стратешките приоритети на Владата кои, заедно со другите стратешки документи на Северна Македонија, се предмет на дискусија во следниот дел.

1.2.2. Родот во стратешките документи

Јавните политики од интерес за родовата еднаквост и историографијата се од областа образование и култура, како и националната стратегија за родова еднаквост. Северна Македонија нема стратегија за наука. Јавните политики од областа образование, усвоени (Стратегија за образованието за 2018 – 2025 година и акциски план, 2018) и во подготовка (Нацрт-концепција за основно образование, 2021), вклучуваат заложби за

искоренување на родовата нееднаквост и промовираат родово сензитивно образование. Овие документи даваат и повеќе од задоволителна основа за преземање понатамошни дејствија (Стратешки план 2021 – 2023, 2021). Но, голем проблем останува да биде отсуството на стратегија за наука. Со ова, клучниот дел од стратешките прашања што треба да се решат за родовата еднаквост и историографијата остануваат непокриени со тековен стратешки документ, што го прави тешко стратешкото планирање и финансирање на активностите [7].

За разлика од јавните политики во областа образование, јавните политики што се однесуваат на културата, а што треба да ја вклучуваат и библиотечната и архивската дејност, не го гледаат и не го поставуваат родот и родовата еднаквост како приоритет, ниту како конкретна цел или вредна призма низ која треба да се постави и да се планира развојот во земјава. Ваквото „родово слепило“ резултира со политики што целат да ги решат општите предизвици, што несомнено ги погодуваат и жените, но ги игнорираат целосно оние предизвици врзани со родот или кои произлегуваат од него. Па, вака, стратешките документи, иако ја декларираат еднаквоста како врвен принцип, тие или не ја споменуваат родовата еднаквост, или ја споменуваат само симболично и ја третираат многу површно и бегло[8]. Ваков е случајот и со националната стратегија за родова еднаквост кога станува збор за културата. Поради тоа, даваме краток преглед на стратегиите за култура и за родова еднаквост.

Главниот документ за јавна политика за културата – Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018 – 2022 година – укажува на слабостите

7 Иако планирањето останува тековно покриено со програмите за научно-истражувачката дејност од кои последната е донесена за 2021 година, овие програми се генерални и не даваат никаква стратешка насока или визија, ниту поконкретни насоки за аспектите од значење за историографијата и родовата еднаквост. Види: Програма за научно-истражувачката дејност за 2021 година, Службен весник на Република Северна Македонија, бр.3/2021; 115/2021; 167/2021.

8 Ваков е третманот и на самите библиотечна и архивска дејност.

во културната политика, вклучително и нејзината реактивност, отсуство на политики креирани на докази, но и фокус врз т.н. „национален интерес“, што со право се наведува дека го „стеснува опсегот на дејствување и се запоставуваат сите програми и проекти што не го изразуваат националниот идентитет“. Ова е клучно и за вниманието, просторот и ресурсите што се алоцираат за родовата еднаквост, особено бидејќи на родовата еднаквост и на историјатот и правата на жените никогаш не се гледало и сè уште не се гледа како на нешто што е дел од „националниот идентитет“, ниту пак како на нешто што треба да биде приоритетно или, пак, воопшто поддржано. Поаѓајќи од ваквата фактичка состојба, стратегијата поставува две општи цели – „да се овозможат еднакви културни права за сите“ и „да се создадат услови за негување на слободата и разноликоста на творештвото и на културните идентитети“. Овозможувањето на културните права на жените општо и на жените од различните етнички, социјални, сексуални, политички и други групи специфично значи делување во насока на остварување на двете општи цели на стратегијата. Истото важи и за посебните цели „културни можности за секого“ (особено за „да се поттикнат уметничкото творештво, културниот развој, образованието и креативниот потенцијал“) и „културен капитал, разновидност, соработка“ (особено за „унапредување на заемното разбирање, дијалогот и рамноправната вклученост на ранливите и маргинализираните групи во културната продукција и во социо-културниот живот“ и „да се обезбеди заштита, управување и вреднување на културното наследство во согласност со современите европски практики“), но и за посебната цел „Реформи“ (особено за „да се воведат измени во законската рамка што директно или индиректно влијае врз културата заради отстранување на несоодветните административни ограничувања“) (Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018 – 2022 година, 2018).

За реализирање на овие цели, стратегијата ги поставува за принципи на стратегискиот развој „еднаквост, пристап, учество и права“, втемелени во „правото на култура како неприкосновено човеково право“. Во рамките на стратегиската насока и приоритет „Од мултикултура кон интеркултура“, стратегијата предвидува дека приоритет треба да биде ставање мораториум на „субвенционирањето програми и проекти што поддржуваат национализам, ксенофобија, етничка, религиозна и полова дискриминација“, а во „Грижа за различностите“ става акцент врз плуралните културни идентитети, „односно врз групите со различни специфики базирани на различниот социјален или класен статус, род, сексуалност, посебни потреби, итн.“. Стратегијата тврди дека „не смее да ги премолчи потребите на сите маргинализирани групи во општеството“ и ги утврдува за долгорочни цели „уважување на потребите за натамошно интензивирање на културното изразување на овие заедници/групи преку продолжување на перманентното вклучување на програми/проекти во годишните програми на националните институции и на независната културна сцена“. Но, овие аспекти не се воопшто разработени, а отсуствува и интегрирање родова перспектива во целиот документ. Со ова, оваа стратегија воопшто не дава приоритет ниту солидна основа за адресирање на проблемот на родовата еднаквост во врска со архивската и библиотечната дејност. Дополнително, ниту стратешкиот план на Министерството за култура за 2021 – 2023 не предвидува никакви активности за родовата еднаквост освен „Изготвување Анализа која ќе претходи на изработка на Оперативен план за 2021 година за имплементација на Националниот план за акција за родова еднаквост 2019 – 2021 година“ (Стратешки план на Министерството за култура за 2021 – 2023, 2021).

Националната стратегија за родова еднаквост е насочена кон „унапредување на родовата еднаквост во општество во кое жените и мажите, девојчињата и момчињата имаат еднакви права, пристап до ресурси, можности и заштита во сите сфери

на животот за целокупен одржлив економски, демографски, социјален развој и напредок на земјата, односно општество во кое жените и мажите ќе ги имаат истите привилегии и одговорности, кои ќе ги остваруваат во вистинско заедничко пратнерство". Во делот „Стратешки документи важни за родовата еднаквост", оваа стратегија ја споменува Националната стратегија за развој на културата.

Националната стратегија за родова еднаквост бегло ја третира родовата еднаквост во образованието и во културата. Во делот во којшто се дава преглед на сегашната состојба, има многу кратка, површна и фрагментирана дискусија за родовата еднаквост во овие две области. За културата, се наведува дека 48 % од вработените 2.955 лица во 65-те национални установи од областа на културата се жени, но не се споменува на кои позиции се тие, ниту, пак, дали има родова сегрегација во некои од областите на културата и каде, или дали и како е приспособена или одговара инфраструктурата во културата на потребите на жените. Исто така, нема никаков опис на ситуацијата во врска со програмирањето и родовата еднаквост, евентуалните охрабрувачки мерки кои (не) се преземаат во врска со родовата еднаквост или, пак, мерки за зајакнување на родовата еднаквост помеѓу вработените во форма на тренинзи за родова сензитивност или за сензитивност кон различностите. Ваквиот фокус на вработените во институциите целосно ги занемарува жените кои работат во независниот културен сектор. Во стратегијата се споменува дека буџетот на Министерството за култура го вклучува родовиот аспект, но од аргументите понудени кон ова тврдење може да заклучиме само дека некои од издвоените средства завршиле кај жени, и тоа од 104 проекти, само на 9 се жени носителки како физички лица (8 %) и 8 се на правни лица (7 %). Во областа на издаваштвото, 29 % се изданија на авторки, а од електронското издаваштво 28 % се проекти што се управувани од жени или обработуваат родови теми (Национална стратегија за родова еднаквост (верзија усвоена од Владата на РСМ 2021,

18-19). За образованието, се споменува број на ученички/-ци и студентки/-и во сите степени на образованието и се споменува воведувањето сеопфатно сексуално образование.

Дополнително, за ниту еден од споменатите аспекти не се разгледуваат жените како хетерогена група, при што може да се јават различни потреби за различни групи жени. Така, на пример, жените со попреченост ќе имаат едни потреби, Ромките други, итн. Жените се есенцијализирани, претставени како еден хомоген ентитет строго гледан низ призмата на полот. Дополнително, во врска со образованието, се симплифицира комплекноста на проблемот на родово несензитивното образование и се сугерира дека „Целосно родово сензитивно и рамноправно образование ќе се постигне со задржување во образовниот процес на девојчињата од ранливите групи, поттикнување на девојчињата да се образоваат во полиња што се сметаат за „машки“, а кои како професии се повеќе платени и овозможуваат поголем избор на работни места, одосно се професии на иднината, како и овозможување услови за жените да напредуваат во високото образование и науката преку посебни мерки за стимулација и поддршка“. Покрај ова, наведени се само потребите за инфраструктурна адаптација за одржувањето менструална хигиена и сеопфатното сексуално образование.

Начинот на којшто е обработена сегашната состојба, па и приоритетите ги игнорира родовите аспекти во врска со образованието и културата, а се игнорираат и достапноста, пристапноста, прифатливоста, прилагодливоста и соодветноста во врска со нив. Поставената специфична цел 2.6. „Родово сензитивни образование и наука“ и специфичната цел 2.11. „Унапредување на родовата еднаквост во културата“ воопшто не се засноваат врз утврдената состојба и наративот за приоритетите. Сепак, тие се значително подобро формулирани, вклучително и преку зафаќањето со прашањето на видливоста на родовите прашања. Но и таму не се вклучени клучни прашања како што се, на пример, (1) за образованието – опфатот на родовата еднак-

вост во научната работа којшто оди подалеку од броењето на дипломирани студенти, завршени по научни степени, професори и носители на проекти и трудови по пол и треба да ги вклучи и темите на кои се работат проектите и трудовите, како и да ја следи и структурата внатре во рамки на самата група жени за жени од етничките заедници и жени со попреченост, а го нема ни воведувањето на видливоста на жените во традиционално машки предмети, како што е историјата, и (2) за културата – прашањата за достапност на инфраструктурата, елементите на правото на култура и продолжува третирањето на жената како хомоген ентитет.

Последно, и можеби најважно, што се однесува и до двете области – образованието и културата, низ целата стратегија – во дефинирањето на постојната ситуацијата, поставените приоритети и специфични цели – отсуствува третирање на проблемот на родовата нееднаквост како системски проблем. Со тоа, интервенциите што се планираат според стратегијата може да донесат само ограничени резултати, но не и долгорочни системски и структурни промени, какви што се потребни за искоренување на родовата нееднаквост.

Пред да преминеме на препораките, а со цел илустрација на погоре кажаното, го споделуваме искуството со истражувањето спроведено во рамките на проектот „Архиви на невидливите“, чијшто продукт е оваа публикација.

2. Од искуството на „Архиви на невидливите“

Првата фаза од истражувачкиот проект „Архиви на невидливите – Појавноста на жените во печатот што се објавувал и циркулирал на територија на Вардарска Македонија“ беше „комуникација и посета на релевантни институции за собирање истражувачки материјали, создавање истражувачки инвентар

и селекција“. Таа беше спроведена во периодот октомври 2020 – март 2021 година во НУБ – Скопје и во Одделението за ретка периодика, како и во дигиталниот простор на институцијата – dlib.mk. Бидејќи оваа фаза е од непосредна корист за предметот на овој осврт кон јавните политики, фокусот во овој дел е врз неа.

Авторката на овој осврт ги замоли проектните соработници[9] кои ја спроведоа оваа фаза за рефлексија на нивното искуство со прибирањето на материјалите, со фокус врз искуствата што придонесоа најмногу кон олеснување или отежнување на истражувачкиот процес[10]. Со еден исклучок[11], во рефлексијата на проектните соработнички превладуваат предизвици од коишто некои се општи, а некои се врзани со конкретната тема што се истражува. Од општите предизвици, проектните соработнички ги издвоија бавното одговарање на барања за пристап до материјали (види и: Хаџиевска 2020; Smilevska 2005, 7-8), климата на недобредојденост, отсуство на поддршка за истражувачките/-ите видлива преку отсуство на помош за време на работата во институциите, но и отсуство на онлајн или печатени каталози и/или библиографии за достапните фондови и материјали[12] и рудиментарната комуникација со персоналот. Проектните соработнички најдоа дека предизвиците врзани со конкретната тема се исто така големи. Според нив, „женските теми“ или се гледаат како нешто ново, нејасно, егзотично и сл., или им се пристапува низ принцип на анегдота, кој е прилично несериозен во смисла на професионално истражување“ (Хаџиевска, 2021), како и дека „главно доминатни се националните

9 Ивана Хаџиевска и Јана Коцевска.

10 Основен користен материјал: Ивана Хаџиевска, „Искуства и предизвици на истражувачките при собирањето и работата со материјалите во првата фаза на истражувачкиот процес за проектот „Архиви на невидливите““, допис (25.08.2021).

11 Постоењето на dlib.mk беше издвоено како позитивно и покрај некои забелешки во врска со него наведени подолу во текстот.

12 „Истражувачот е целосно препуштен на сопствената досетливост, можности за пребарување, патување на различни локации и лични контакти, за да стигне, т.е. сам/-а да си направи помагало, регистар или содржина на фондовите/збирките/материјалите од интерес.“ (Хаџиевска 2021).

теми и големите „историски епизоди“, без разлика од кој аспект на политики на меморија се гледани (дали експлицитно патриотски или граѓански, или поинаков аспект и пристап)“ (Исто). Илустративен е примерот со тековната дигитализација во рамките на работата на Дигиталната библиотека при НУБ dlib.mk, за која отсуствува појаснување за приоретизирањето, фокусирањето и динамиката на дигитализацијата, вклучително и за изборот на конкретни теми врз кои таа ќе се фокусира (на пример, проектните соработнички укажуваат дека не е дигитализиран единствениот македонски женски печат „Македонка – Орган на АФЖ“).

Дел од причините што проектните соработнички сметаат дека можеби придонеле за формирањето на овие препреки се преоптеретеност на стручните лица со административни обврски, недостиг од финансиски ресурси и од човечки ресурси (Исто). Од изложените предизвици јасно е дека тука може да се вклучи и генерално отсуство на свесност за родовата еднаквост и за односите на моќ во овој контекст, што потоа се прелева во сите пори на работењето на овие институции, на пример во поставувањето на приоритетите за дигитализацијата.

Ова укажува на можно постоење потреба за зголемување на финансиските и човечките ресурси за архивите и библиотеките, вклучително и потреба за тренинзи за родово сензибилизирање. Со цел да се испита природата и обемот на препреките и да се дадат издржани препораки за нивно отстранување, потребно е спроведување длабинска студија на политики со која ќе се направи нивна анализа, како што е според препораките вклучени во следниот и последен дел од оваа анализа.

3. Заклучок и препораки

Од погоренаведеното, може да се заклучи дека законската рамка дава добра основа за планирање и спроведување политики преку коишто ќе се овозможи позиционирање на родовата еднаквост и родовата видливост како клучни приоритети за развојот на историографијата во Македонија. Утврдено е дека недостасуваат: (1) стратешки документи за наука и сериозен стратешки третман на библиотечната и архивската дејност, (2) интегрирање на родовата перспектива во стратешките документи за култура, (3) разработка на аспектите од значење за родовата еднаквост во врска со историографијата поблиску преку конкретни активности и мерки во овие стратешки документи. Поради рудиментарниот стадиум на којшто се наоѓа третманот на родовата еднаквост општо во науката и во библиотечната и архивската дејност, а со тоа и во историографијата, ги даваме следните неколку препораки како главни насоки за започнување на делувањето во насока на позиционирање на родовата еднаквост и родовата видливост како клучни приоритети за развојот на историографијата во Македонија:

- Спроведување на стратешките приоритети за родово сензитивно образование и во врска со историјата, вклучително и преку прочистување на учебниците по историја од доминантните хетеронормативни машки вредности. Поради главниот фокус на отстранување родови стереотипи и дискриминација од учебниците, отсуството и невидливоста на жените е аспект што е клучен начин на манифестација на родовите стереотипи во историјата, па треба да се третира како таков во тековните активности за отстранување на родовите стереотипи и дискриминацијата од учебниците.

- Донесување стратегија за развој на науката и на научно-истражувачката дејност која ќе ја вклучи и историографијата и во која ќе биде целосно интегрирана родовата перспектива, вклучително и со интерсекциски преглед.

- Ревидирање на постојните стратешки документи и на Стратегијата за родова еднаквост, која е во процес на усвојување, со цел третирање на проблемот на родовата нееднаквост како системски проблем и планирање на интервенции што ќе доведат до долгорочни системски и структурни промени, вклучително и во врска со историографијата, и пошироко – во науката и во научно-истражувачката дејност и во архивската и библиотечната дејност.

- Потребно е доследно спроведување на законот за еднакви можности и на законот за спречување и заштита од дискриминација со цел спроведување на обврските на сите правни и физички лица, вклучително и на тука идентификуваните клучни институции, за интегрирање на родовата перспектива во политиките.

- Изработка на целосна и длабинска студија на политики со која ќе се направи анализа за пречките и предизвиците за развој на историографијата и на дејностите тесно поврзани со неа, како што се библиотечната и архивската дејност. Оваа студија ќе треба да ги мапира прецизно и недостигот од материјали и човечки ресурси.